

wijze, het uitkammen van registers van vrijwillige rechtspraak, met de onze overeenstemt'. Inderdaad heeft Ketner in zijn bekende boek *Handel en Scheepvaart van Amsterdam in de vijftiende eeuw* (1946) 202-209, een lijst van schippersnamen aan het bovengenoemde inbrengregister ontleend, maar hun vermelding berust op het voorschrift, dat de vermogens van onmondige wezen in dit register van het met toezicht op de voogden der wezen belaste college, de Weeskamer, moesten worden opgetekend, ter voorkoming van verduistering van vermogensbestanddelen door hun voogden. Van vrijwillige rechtspraak is dus geen sprake en bovendien zijn de vermelde schippers, wanneer ze in het register zijn opgenomen, al overleden in tegenstelling met de door Asaert vermelde schippers.

De genoemde bezwaren beletten intussen niet te constateren, dat het boek van Asaert een publicatie van groot belang is voor de kennis van de economische geschiedenis in de vijftiende eeuw. Zijn onderzoek verdient te worden voortgezet, ook voor Antwerpens 'gouden eeuw'.

T. S. Jansma

Jan van Rompaey, *De Grote Raad van de hertogen van Bourgondië en het Parlement van Mechelen* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XXXV, 1973, nr. 73; Brussel, 1973, xxxii + 576 blz., 15 pl.).

Deze monumentale studie, die berust op de soliedste documentaire basis die denkbaar is, brengt nieuwe inzichten in de niet overduidelijke ontwikkeling van de Bourgondische centrale instellingen, en zal, met name voor wat het Parlement van Mechelen betreft, voortaan wel als fundamenteel gelden. Het was 'een gelukkig toeval' dat het boek is verschenen juist toen de oprichting vóór 500 jaren van dit soevereine hof zou worden herdacht (zie *BMGN*, LXXXIX (1974) 328 vlg.).

Al aanstonds voert prof. Van Rompaey zijn lezers midden in een problematiek waarmee vooral Belgische historici zich hebben beziggehouden.

Op 6 augustus 1446 vaardigde Philips de Goede een ordonnantie uit, die, sinds L. P. Gachard haar in 1871 ruimer bekendheid had verschaft, lange tijd is beschouwd als de stichtingsakte van de hertogelijke Grote Raad: een college met zowel financiële en gerechtelijke als politieke en administratieve functie, dat een nieuwe creatie was naast (F. Brabant, 1878; J. Frederichs, 1890), dan wel de georganiseerde voortzetting was van (A. Gaillard, 1896)¹, de oude vormloze hofraad. Tevoren had men eeuwenlang de schepping van de Grote Raad geplaatst omstreeks 1454, op gezag van Philips Wielant (†1520). Diens desbetreffende mededeling achtte men nu betrekking te hebben op een toekenning, omschrijving of uitbreiding van de rechterlijke bevoegdheden van dit lichaam, of ook (P. Fredericq, 1875²) op de toevoeging hieraan van een collaterale raad van justitie. Deze ambulante collaterale raad, c.q. de jurisdictionele sectie van de Grote Raad, zou Karel de Stoute te Mechelen hebben gedomicilieerd, onder de naam van Parlement.

1. F. Brabant, 'Note sur le Grand Conseil de Philippe le Bon', *Bulletin Commission Royale d'Histoire de l'Académie Royale de Belgique*, 4e serie, V (1878) 145-160; J. Frederichs, 'Le Grand Conseil ambulatoire des ducs de Bourgogne et des archiducs d'Autriche (1446-1504)', *ibidem*, XVII (1890) 423-499; A. Gaillard, 'L'origine du Grand Conseil et du Conseil Privé', *ibidem*, 5e serie, VI (1896) 267-324.

2. P. Fredericq, *Essai sur le rôle politique et social des ducs de Bourgogne dans les Pays-Bas* (Gent, 1875).

In 1900 werd de discussie samengevat en het pleit, naar het leek, beslecht in het Brusselse proefschrift van Eugène Lameere³, wiens opvattingen, in grote lijnen door Pirenne overgenomen, tientallen jaren lang zouden domineren. Aan de passage bij Wielant was volgens Lameere (en nu ook volgens Van Rompaey) geen overdreven belang te hechten. Ook van de ordonnantie van 1446 mocht de betekenis niet worden overschat: zij beoogde niet de instelling van een nieuw regeringscollege, maar een hervorming en vergroting van de, wel degelijk al lang georganiseerde, hofraad, die nu, wegens deze personeelsuitbreiding, vaker dan tevoren 'Grote Raad' werd genoemd. Deze de hertog vergezellende raad bleef voorlopig in beginsel het enige centrale bestuursorgaan. Zijn bevoegdheid was ook, als van ouds, drieledig, of liever universeel. Wel was er een zekere taakverdeling onder zijn leden, naar gelang van hun competentie met name in financiële en rechtszaken, maar de Grote Raad, of hij zich nu manifesteerde als regeringsraad dan wel als gerechtshof (zoals na 1446, en vooral na 1468, steeds meer het geval was), bleef één lichaam. In het laatst van 1473 legde Karel de Stoute dan de Grote Raad in zijn rechterlijke verschijningsvorm als souverain Parlement te Mechelen vast, terwijl 'le grand conseil proprement dit' de hertog bleef volgen.

Reeds in 1909 heeft Andreas Walther enige principiële kritiek op Lameere geuit: 'Ihm ist die Verschiebung des Namens ['Grand Conseil'] von dem Hofrat auf den sich abspaltenden Gerichtshof entgangen'⁴. De Grote Raad als gerechtshof is, volgens Walther, niet in 1446, of op welke andere datum ook, geschapen, maar heeft zich langzamerhand uit de hofraad losgewerkt, tussen 1446 en 1454. Het beslissende moment in zijn 'Verselbständigung' is het optreden er bij van een hertogelijke procureur-generaal, dat sedert 1452 is waar te nemen.

Deze idee van een geleidelijke vorming van de Grote Raad vindt men terug onder andere in het artikel 'Centralisatie onder de Bourgondiërs' van D. Lambrecht⁵, al heeft deze Walther niet gevolgd in diens mening dat er na omstreeks 1452 twee centrale Raden waren, waarvan de meest vast omliggende, de rechtsprekende, het praedicaat 'Grote' had gemonopoliseerd. Evenals Lameere en diens voorgangers wilde dr. Lambrecht maar van één, steeds uitgebreider en steeds beziger, hertogelijke raad weten, waarvoor *grant conseil* na 1446 de vaste naam werd en waarvan (weer overeenkomstig Lameere) een sectie het Parlement van Mechelen zou gaan vormen. De maatregel van 1446 was niet meer dan 'een stap in de evolutie van de hertogelijke raad' (welbeschouwd had Lameere daar niet anders over gedacht). In 1970 schreef Richard Vaughan dan ook van deze ordonnantie, dat zij was 'formerly thought to have set up the great council, though it did nothing of the kind'⁶.

Prof. Vaughan kende toen nog niet het opstel van J. van Rompaey over het ontstaan van de Grote Raad van Philips de Goede, dat in 1971 zou verschijnen⁷ en dat het centrale thema van het eerste en langste der vier onderdelen van het hier te bespreken machtige

3. E. Lameere, *Le Grand Conseil des ducs de Bourgogne de la maison des Valois* (Brussel, 1900).

4. A. Walther, *Die Burgundischen Zentralbehörden unter Maximilian I. und Karl V.* (Leipzig, 1909) 12.

5. D. Lambrecht, 'Centralisatie onder de Bourgondiërs', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XX (1965-1966) 98 vlg.

6. Richard Vaughan, *Philip the Good. The Apogee of Burgundy* (Londen, 1970) 170.

7. J. van Rompaey, 'Het ontstaan van de Grote Raad onder Philips de Goede', *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, XXV (1971) 297-310. Zie *BMGN*, LXXXVII (1972) 437.

boek reeds aankondigt. Onder de ordonnanties die in de Bijlagen daarvan zijn opgenomen, zal men tevergeefs naar het fameuze stuk van 6 augustus 1446 zoeken. Het blijkt namelijk met de Grote Raad niet te maken te hebben; het betreft wel een reorganisatie, maar van de hofraad (90-95).

Prof. Van Rompaey's bevindingen mogen als volgt worden weergegeven: De Bourgondische hofraad werd al sedert Philips de Stoute soms 'Grote Raad' genoemd, niet wegens het aantal aanwezige raadslieden (Lameere), maar wegens het belang van de genomen beslissingen (en misschien de plechtigheid van de zitting?), zoals ook Lambrecht had vermoed. Tussen de jaren 1435 en 1445 kwam de benaming steeds veelvuldiger, en vervolgens regelmatig, in zwang voor een groep van voornamelijk juristen die binnen de hertogelijke raad, en weldra naast deze raad, de rechterlijke taken vervulde - dit als een specialisatie die noodzakelijk was geworden door de geweldige uitbreiding van de Bourgondische landen en van de daaruit voortvloeiende bestuurslast van de raadslieden. Na 1445, op zijn laatst, en tot 1473, bestond er zo niet één, maar waren er twee centrale organen, beide zonder vaste residentie: hofraad en Grote Raad, bij welke laatste na omstreeks 1450 het ambt van procureur-generaal definitieve gestalte had aangenomen. Aanvankelijk nauw verbonden, groeiden deze raden geleidelijk uiteen. Ten slotte pootte Karel de Stoute, uit vooral politieke overwegingen, de Grote Raad neer in Mechelen als souverain gerechtshof, samen met de financiële Kamers der Domeinen en der Beden, die nu ook definitief los kwamen te staan van de hofraad, en van een algemene Rekenkamer. 'Een parel van organisatie' (122), die toch, voor wat de rechtspraak aangaat, slechts met betrekking tot de Nederlanden als centraliserend kan worden beschouwd, aangezien het Parlement, anders dan zijn voorganger, geen zaken uit de beide Bourgondiën meer te behandelen kreeg. Een hervorming van de twee zuidelijke Parlementen, in januari 1474, rondde het systeem af. De reactie van 1477 herstelde de oude toestand. De toen herschapen Grote Raad, voorlopig opnieuw ambulatorisch, was weer, zoals A. Walther terecht had opgemerkt, uitsluitend een gerechtshof (maar met beperkte bevoegdheid) en evenmin als vroeger tevens een regeringsraad.

Dus, gelijk de zojuist weer genoemde Andreas Walther reeds eveneens had gesteld (hetgeen toch wel even had mogen worden gememoreerd, evenals Paul Fredericq's kijk op de dingen), functioneerden er vóór de hervormingen van hertog Karel, sinds uiterlijk 1445, in het Bourgondische bestel van de Nederlanden twee wèl te onderscheiden, ofschoon niet streng te scheiden, centrale instellingen, 'en niet één enkele instelling met verschillende afdelingen'. Om J. van Rompaey verder te citeren:

De Grote Raad is ontstaan als gerechtshof en is dit altijd gebleven. Hij is wel gegroeid in en uit de hofraad, maar hij heeft deze raad niet omgevormd tot *de* Grote Raad. Na de afsplitsing van de Grote Raad funktioneerde de hofraad gewoon verder, maar nu met duidelijker afgebakende bevoegdheden. Het is dus niet juist dat de Grote Raad van Filips de Goede en Karel de Stoute *het* algemeen regeringsorgaan was met daarbij een gerechtelijke afdeling (20). De dubbelzinnigheid rond de term Grote Raad mag dus gerust tot het verleden behoren, vermits de Grote Raad nooit iets anders was dan een gerechtshof (xi).

De vraag kan opkomen of prof. Van Rompaey, bij alle nuancerings die hij aanbrengt en alle restricties die hij wil laten gelden, met uitspraken als deze de zaak niet toch wat vereenvoudigt, tenminste voorlezers met moderne noties. Worden hier de scheidslijnen tussen justitie en administratie niet te scherp getrokken, en was de Grote Raad inderdaad 'nooit iets anders dan een gerechtshof'? Zo ja, stond de nomenclatuur dan wel zo vast als hier

wordt aangenomen, en was de naam 'grant conseil' uitsluitend voor dit gerechtshof gereserveerd?

Er wordt in het boek op gewezen (29 vlg., 175 vlg.) dat er allerlei wisselwerkingen bleven bestaan tussen hofraad en Grote Raad, vooral op het persoonlijke vlak. En de oprichtingsakte van het Parlement van Mechelen maakte eveneens melding van 'les autres grandes occupacions que... lesdiz gens de nostredit grant conseil estans lez nous ont continuellement es charges ordinaires de leurs estas et offices et autres noz affaires', waardoor de rechtszaken niet prompt afgehandeld konden worden (494). Niet alleen waren raadsheren individueel soms met andere taken dan rechtspraak belast, of hadden zij in beide raden zitting, maar ook de Grote Raad als geheel, althans een raad die als de 'Grote' werd aangeduid, blijkt meermalen, en nog in de jaren zestig, geadviseerd te hebben in zaken die wij eerder van bestuurlijke aard zouden achten, bijvoorbeeld bij de redactie van ordonnanties en privileges (31), of bij de behandeling van desiderata die bij bede-onderhandelingen naar voren waren gebracht⁸. Wanneer in een oorkonde uit 1466 de 'mention de service' zegt: 'Par mgr. le duc en son conseil', en in de tekst staat dat de besluit is genomen 'par l'avis aussi des gens de nostre grant conseil et de noz finances' (31), dan is een onderscheiding tussen (hof)raad en Grote Raad wel onmiskenbaar. Maar in de bovenbedoelde gevallen vervaagt dit verschil weer, c.q. blijkt de Grote Raad meer te zijn dan een gerechtshof in de hedendaagse zin.

Zien wij naar de litteraire getuigenissen, en dan naar dat van de zeer gezaghebbende Chastellain⁹ (die prof. Van Rompaey natuurlijk ook heeft geraadpleegd, inz. 84 vlg., maar nauwelijks voor zijn terminologie: 86), dan vinden wij het volgende. De term 'grant conseil' komt in de vijf delen van Chastellain's kroniekfragmenten zeer sporadisch voor, veel minder dan het algemene 'conseil'. Soms hebben deze woorden inderdaad duidelijk, of redelijk duidelijk, betrekking op een gerechtshof en zijn magistraten. Zo bij de beschrijving van de triomfale intocht van Philips de Goede in Utrecht, in augustus 1456, waarbij ieder die aan de militaire praal afbreuk zou kunnen doen geweed werd: 'mesmes les gens du grant conseil, le chancelier et tous les autres grans chefs-maistres des requestes, secrétaires. ...' (III, 144). Zo ook in oktober van dat jaar (III, 220): 'la où estoient ceux de son grant conseil, princes et barons et grant nombre de gens de conseil'. En nogmaals in juli en augustus 1467 (V, 292, 317: alleen in dit laatste geval is er kwestie van rechtspraak). Maar in het relaas van de Gentse oorlog van 1452-1453 is het anders. Daar wordt de term 'grant conseil' nog wel heel losjes gehanteerd (II, 223, 290), het meest opvallend waar wordt verhaald dat na de slag bij Gavere, in juli 1453, Philips de Goede 'manda son grant conseil, où il y eut princes et seigneurs en grant nombre' (II, 377). Prof. Van Rompaey meent (86), en zeker terecht, dat hier een uitgebreide hofraad wordt bedoeld, en, wat niet zo evident is, dat Chastellain's woorden geen aanleiding geven om hofraad en Grote Raad nog als synoniemen te beschouwen. Laten wij dan zeggen, dat zij doen vermoeden dat, althans in het spraakgebruik, de benaming 'grant conseil' nog niet aan een welomschreven raadslichaam was voorbehouden.

De bespreking dreigt in het begin van prof. Van Rompaey's grote boek, dat nog zoveel meer brengt, te blijven steken. Maar dit eerste deel (1-139) zal wel het meest controversiële

8. P. A. Meilink, 'Holland en het conflict tusschen Philips de Goede en zijn zoon van 1463-1464', *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 7e reeks, V (1935) 143. Vergelijk ook mijn *Staat en Kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische hertogen 1425-1477* (Groningen, 1942) 331 en 341.

9. G. Chastellain, *Oeuvres*, J. Kervijn de Lettenhove, ed. (8 dln, Brussel, 1863-1866).

RECENSIES

blijken te zijn en is voor de gewone historicus ook het belangwekkendst. Het behandelt meer dan de titel van het werk aankondigt: vrijwel heel het centrale bestuursapparaat.

Ook voor het tweede deel (141-266: 'Samenstelling en organisatie van Grote Raad en Parlement') geldt dat men er meer in vindt dan men misschien zou verwachten. Het is vooral ook een bijzonder waardevolle bijdrage tot de kennis van de regeringssystemen van de Bourgondische Staat' (deze wel eens misbruikte term is in deze samenhang zeker op zijn plaats). Van de kanselier van Bourgondië af tot de deurwaarders toe komen zij hier ter sprake, met hun herkomst en hun persoonlijke betrekkingen, hun levenswijze en hun maatschappelijke status, hun functies en hun bezoldiging (niemand die het geldgebrek van Karel de Stoute kent zal zich er over verwonderen dat 'nooit... zoveel raadsheren zo slecht betaald' waren als die van het prestigieuze Parlement: 170). Om deze bladzijden zou men Van Rompaey's *Grote Raad* naast *Légistes et gens de finances* van John Bartier kunnen plaatsen¹⁰.

De twee laatste delen, over bevoegdheid inzake rechtspraak in eerste en in laatste aanleg, in beroep, in evocatie, in reformatie en in overleg (267-369), en over de rechtspleging, in eerste instantie en in beroep (371-468), van Grote Raad en Parlement, bevatten weer menige correctie op gangbare voorstellingen. Deze uiteenzettingen, steeds rijkelijk met voorbeelden toegelicht, mogen, menselijkerwijs gesproken, wel 'definitief' worden genoemd. Als medewerker aan het door de hoogleraren De Smidt en Strubbe op touw gezette project 'Grote Raad' is prof. Van Rompaey in de materie uitzonderlijk goed thuis. Uit deze medewerking is trouwens dit doorwrochte boek voortgekomen, een werk dat niet alleen van naarstig onderzoek en grote eruditie, maar ook van visie getuigt en dat zo geheel in de geest is van de mentor van de schrijver, wijlen Egied Strubbe.

A. G. Jongkees

R. Wellens, *Les Etats Généraux des Pays-Bas des origines à la fin du règne de Philippe le Beau (1464-1506)*. (Standen en Landen, LXIV; Heule: U.G.A., 1974, 528 blz.).

Archivaris R. Wellens is beslist een specialist van de geschiedenis der Staten-Generaal. Hij promoveerde tot doctor in geschiedenis aan de Université Libre de Bruxelles over dit onderwerp en had opdracht van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis de bronnen-publicatie over de handelingen van deze vergaderingen, die door J. Cuvelier tot 1477 was bezorgd en die voor de volgende decennia reeds door verschillende vorsers in opdracht van de Commissie was voorbereid voort te zetten.

Zijn lijst aan documenten en studies is dan ook indrukwekkend: een zestig bladzijden! Ofschoon hij duidelijk naar volledigheid heeft gestreefd, dient men er rekening mee te houden dat hij de systematische samenstelling van zijn bibliografie omstreeks 1968 heeft gestopt. Ofschoon hij nog één publicatie van zichzelf uit 1972 en een viertal andere studies van na 1970 vermeldt, mist men toch een belangrijke reeks auteurs en hun recente bijdragen over de politieke geschiedenis der Bourgondische dynastie. W. Blockmans (1969 en 1973), *Liège et Bourgogne* (1973), Munro (1973), Bittman (1964-), Kendall (1971), Gorissen (1959), etc. Vertraging bij het drukken zal hieraan wel niet vreemd zijn. De uiteenzetting valt logischerwijze uiteen in twee grote delen. Een chronologische kroniek van de sa-

10. J. Bartier, *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire* (Brussel, 1955).